

ELS ARTICLES DE FRANCESC ADELL A LA REVISTA *EL LLAMP*. UNA VISIÓ DE RIBA-ROJA D'EBRE (1931-1932)

JOSEP-SEBASTIÀ CID CATALÀ
Secció de Lingüística i Literatura del CERE
Catedràtic de l'Institut Julio Antonio (Móra d'Ebre)

RESUM

En aquest article presentem, i comentem a l'apartat de Notes, onze articles publicats pel riba-rojà Francesc Adell a la revista quinzenal *El Llamp*, editada a Gandesa al primer terç del segle xx. Dels vint-i-tres articles que hi va escriure, n'hem seleccionat els centrats al municipi de Riba-roja d'Ebre, escrits entre 1931 i 1932, que són un testimoni de la vida a la població en aquells primers anys de República.

INTRODUCCIÓ

La revista *El Llamp*, editada quinzenalment a Gandesa entre el 16 de juliol de 1921 i el 15 de gener de 1934, amb el lema inicial "Tot per Catalunya, que, petita o gran, és l'única pàtria nostra", va aconseguir aplegar a les seues planes, dirigides per Manuel Bardí, els noms més significatius dels escriptors de les comarques de la Terra Alta, la Ribera d'Ebre, el Priorat, amb aportacions del Baix Ebre i de col·laboradors de la premsa barcelonina. Durant uns quants anys hi convisqueuren catalanistes de la Lliga, d'Acció Catalana, d'Esquerra Republicana de Catalunya i del Partit Nacionalista Català. Compartiren espai mossèn Manyà, Bladé Desumvila, Povill Adserà, Estrem Fa, Maria Lleó i Maria Serres, dues de les nostres primeres escriptores, i, a partir de 1931, el riba-rojà Francesc Adell. En l'últim número, el 300, l'editorial de Bardí, redactada conjuntament amb Josep Fornós, Joaquim Altadill, Anton Monner i Joaquim Vidal, s'acomiadava dels lectors en un moment en què les pressions polítiques, que vinculaven la publicació amb la Lliga, havien entrat en una espiral que marcava l'inici de la fi d'una República que es va veure estroncada.

Francesc Adell, amb 19 anys, l'endemà de la proclamació de la República, hi veia aparèixer el seu primer article, que va signar amb el pseudònim

Un de la colla. En va publicar vint-i-tres, onze dels quals centrats en Ribarroja, amb els quals ens deixa el testimoni de la vida d'un poble en aquells anys, amb uns problemes similars als que vivien altres de la zona. Tot seguit editem els articles dedicats al municipi amb l'objectiu de facilitar-ne la lectura. Per aquest motiu, n'hem fet una revisió ortogràfica, lèxica i gramatical a partir d'una aplicació no restrictiva de la normativa, tot conservant algun tret dialectal —n'apareixen pocs— i procurant respectar l'estil i una escriptura influïda pel model noucentista; hem afegit també unes quantes notes per ajudar a entendre'n el context.¹

ARTICLES D'ADELL SOBRE RIBA-ROJA

Un pueblo abandonado

Aquest és el títol d'un article aparegut a la secció "Cataluña y sus comarcas", de l'important rotatiu *Las Noticias*, que es firma amb el pseudònim Abegar.

Abegar és un senyor que amb el llapis a l'orella i la llibreta de notes a la mà, a semblança d'un viatjant de comerç, recorre les poblacions en pesca de subscriptors per a son diari, usa com a esquer per a la seva cacera la promesa d'escriure un article parlant de les qüestions més sortints del poble que visita; aquests escrits són sempre esperats amb ànsia car ultra els copets d'afalac que dóna a l'espatlla dels seus habitants, els parla també sens ofendre i amb aquella ironia tan escaient al galant periodista, de les seves misèries i necessitats, tot contribuint en sa missió a despertar neguits ben plausibles.

Aquesta vegada, però, en son lamentable escrit del dia 11 de març,² l'esmentat senyor Abegar ha pecat de prosaic fins exposant alguna de les veritats i de fals quan parla de qüestions que no sap on toca; vull dir amb això que amb un xic de poesia o un polsim de sal i pebre ens l'hauríem, per als ribarrojans, empassat millor son escrit que en mal hora ens féu l'honor de dedicar-nos, ara no el podem pair i d'aquí que ens vénen ànsies i ens disposem a retornar-lo al dit senyor pregant-li que ens l'ameixi millor tot fent-lo apetitós i digerible car malgrat tot són els de Ribarroja un xic llepafils. Qui hagi llegit dit article s'haurà format el concepte que Ribarroja és un poble hurdenc, mancat de tot progrés i sens engruna de civilització; que sos habitants porten estigmes de degeneració i que amb el tipus de cretins es passen pels carrers de la vila mostrant son goll i cara inexpressiva; no tant, senyors nostres! No podríem, per cert, fer un concurs d'Adonis ni d'Hèrcules, com tampoc presentar intel·ligències capaces d'acceptar una discussió de la teoria d'Einstein amb esperances d'èxit, més sí, un conjunt d'homes de constitució forta i grans treballadors.

Molt bé això de "calles sembradas de guijarros" i carrers mancats d'higiene; cal, però, senyor Abegar, posar els peus plans quan vulgui tractar de ço que no ha vist amb sos propis ulls car s'exposa que sigui mal informat i es fiqui de peus a la galleda, així li ha passat amb el pèssim judici que fa de les escoles de Ribarroja, que, dit sigui, formen junt amb la Casa de la Vila un bell cos d'edifici orgull dels ribarrojans i admiració dels forasters, calia sols que,

com han fet altres senyors, hagués visitat dits locals perquè s'hagués format un concepte no gens desagradable podent constatar que a Espanya més d'un 90 per cent dels edificis escolars es troben en pitjors condicions, car ultra l'embelliment de conjunt que en pedagogia moderna hi saben escaientment donar tant la senyora mestressa com el senyor mestre, hauria pogut albirar, si no fos curt de vista, que la sala d'estudi i l'adjunta de treball són suficientment espaioses per a un nombre crescut de matrícula, essent, doncs, fals ço que diu de "locales en pésimas condiciones y deficientes al censo escolar". Si alguna lloança cal remarcar a Riba-roja cal tributar-la precisament a l'esforç que els seus habitants han sabut fer en la construcció d'un edifici que baix un pla d'arquitecte reuneix en un sol cos escoles per ambdós sexes, pisos per als senyors mestres, senyor secretari, Casa la Vila i oficines judicials, tot de recent construcció i amb cura a exigències higièniques.³

Un altre punt desgraciat el toca també en tractar de "sus huertas reseca" quan es rega tota la ribera i mitjançant força elèctrica; motors d'olis pesats i benzina han transformat en regadiu més de tres-centes hectàries de terreny.⁴

En ço que el senyor Abegar estigué encertadíssim fou de remarcar la poca sort que els riba-rojans han tingut en aconseguir del Govern vies de comunicació, fa constar i amb molta raó com no hi ha dret que en ple segle xx estigui una població com aquesta sense un pam de carretera sempre més quan la distància a Flix és tan curta i el dispendi en la construcció de tan desitjada carretera és relativament tan mesquí.

Fig. 1. Vista general de Riba-roja a començaments de segle XX (fons documental del Grup Reculls)

En descàrrec d'aquestes poblacions de vida tranquil·la i confiada faltes d'un cap director, ha de culpar-se als poders públics que sols per exigir els tributs se'n recorden trimestralment; per altra part mancades també de neguits polítics no deixen mai sentir sa veu, d'aquí que els seus representants les tinguin en oblit i fins hi sentin menyspreu una vegada aconseguida l'acta com si els pobles humils no fossin mereixedors de llurs atencions.

Ara, però, Riba-roja d'Ebre sembla despertar-se d'un pesat endormiscament, n'és prova el veure arreu la jovenalla amb diaris o revistes nodrint-se de pau espiritual que els donarà energies per espolsar-se la nyonya aclaparant obrint els ulls de bat a bat a la realitat, tot fent-los homes de plena consciència ciutadana amb ideals que atendre i defensar amb aquell anhel i noble cobejança que tan viu es nota en diferents contrades de nostra terra catalana.

Un de la colla

Riba-roja d'Ebre, març 1931

El Llamp 235, 15 d'abril: 2

L'aigua, element cabdal de vida

És ja a bastament reconeguda la importància de l'aigua en totes les esferes de la vida, prova d'això és que allí on ella no hi és tot ço que fa referència a activitat es fa talment impossible.

Aquest element té sempre en les activitats municipals un primer lloc en la llista d'afers a resoldre, i els municipis, fent honor a aquesta realitat, no escatimen mitjans per omplir aquest buit en l'esmentada llista. Ço ho palesen suficientment els nombrosos sacrificis econòmics que han fet i continuen fent certs municipis, que, mancant d'aquest líquid, l'obtenen ja portant-lo de llunyans indrets, ja cercant-lo en llocs propers, però amb molta dificultat, a causa de l'escabrositat del terreny; aquestes tasques no exclouen el fet que després s'ha de fer apte el líquid per al consum de llur població.

A partir d'aquestes afirmacions, podríem preguntar: ¿i en la llista d'afers a resoldre de Riba-roja d'Ebre s'ha omplert ja el buit que fa referència al factor aigua? Formular aquesta pregunta, al primer cop d'ull semblarà quelcom mancat de sentit, tot essent com és aquest poble besat pel riu Ebre, però posant un poc d'atenció i sense molt esforç, hom entendreà que precisament pel sol fet de passar-hi l'Ebre no hauria d'estar Riba-roja en l'estat en què resta actualment, pel que fa a aquest principal element.

Els riba-rojans en aquest sentit continuen emprant, per obtenir aigua, mitjans dels temps prehistòrics, cosa que no tindria importància i, per tant, no hi hauria res a objectar si aquest servei així assolit fos més econòmic i menys pesat, però l'usat, el mateix (anar al riu amb els càntirs sota el braç o carregant-los damunt les bestioles) suposa anyalment una renda, una contribució per a cadascun dels ciutadans d'aquest poble, renda que, àdhuc ésser crescuda per a tots i extraordinària per a una minoria, és un perill per a les petites economies familiars, que se'n ressenten constantment.

Algú es dirà: ¿a Riba-roja deu haver-hi alguna dificultat per a abastir la població d'aigua i per ço l'obra es retarda i espera millor ocasió per a realitzar-se? Doncs bé, qui digui tal cosa no farà d'altre que equivocar-se completament, ja que a Riba-roja no hi ha ni el més petit contratemps que sigui obstacle a la consumació de l'esmentada obra (fonts).⁵

L'únic contratemps (i perdonin la contradicció) és la timidesa dels elements dirigents de presentar solucions a aquest afer i començar d'acord amb la majoria la construcció de fonts a places i carrers.

El veïnat no voldria altra cosa, ja que per unes quantes pessetes a l'any restarien satisfets en veure un servei menys gravós i molt més econòmic. Jo crec que tot el poble (a excepció d'algun ciutadà que li convé que el poble continuï en estat ignorant, trist és confessar-ho), voldria veure establertes les fonts com més prompte millor i és trist que amb aquests precedents i realitat no existeixi *algú* que emprengui (si m'és permès el mot) la *gran aventura*, aventura que està molt lluny d'ésser això de *gran*.

Aquest *algú*, com es poden suposar els qui llegeixin aquestes ratlles, es refereix al digníssim Ajuntament, puix essent una obra municipal és de la seva i exclusiva competència resoldre-la.

És ja sabut per la majoria dels riba-rojans que l'actual Ajuntament ha pensat ja vers el particular, però aquells veurien com una prova d'activitat i mires altruistes del mateix que, tot adonant-se de la necessitat d'aquest servei, comencés ja a plantejar el mateix amb la intenció de no deixar-lo fins que restés completament acabat.

L'element aigua àdhuc té importància extrema per a l'organització de la sanitat dins qualsevol municipi; depenen d'aquesta organització un nombre de qualitats, sense les quals aquells no poden subsistir.

Aquest punt com és, àdhuc, una faïçó interessant dins tota administració municipal, serà objecte d'unes ratlles a part, ratlles que té suficientment mescudes el poble de Riba-roja d'Ebre en ço que es refereix a sanitat.

A l'Ajuntament, doncs, de Riba-roja ha d'interessar moltíssim la resolució d'aquesta obra, no sols per a la comoditat i economia del veïnat, que li dóna la categoria de mesura urgent, sinó també per a organitzar millor alguns serveis seus que resten actualment un xic (molt) oblidats.

Barcelona, 17 novembre 1931

El Llamp 250, 30 de novembre: 1-2

Política a Riba-roja d'Ebre (III)

Estranyaran els qui llegeixin ço que escric el que avui parli quelcom de política tot i dient en un article anterior que perquè Riba-roja d'Ebre s'esdevingués un poble pròsper, en una paraula, un poble modern amb les seves utilitats i millores, calia que els riba-rojans s'acoblessin, formant una munió de persones ben disciplinades, per assolir la qual cosa era forçós se deslliguessin de totes

idees personals, econòmiques i polítiques; doncs bé, si ara tracto aquest punt no és precisament per altra cosa que per fer veure a aquells que la política, tot i ésser un element revifador dins la vida d'un poble, àdhuc és en certes ocasions un perill per a la tranquil·litat del ciutadans de dit poble.

Aquestes certes ocasions provenen del mal ús que se'n fa, d'aquesta paraula *política*.

Tots sabem que la política en nom de cens, col·legis, eleccions, etc., etc., feia anys, ja que pel poder d'uns senyors anomenats Sobirà, Rivera, Berenguer,⁶ etc., no donava senyals de vida, per ço quan esdevingueren les primeres eleccions municipals en trobar-se els partits aixafats i la majoria dels homes polítics oblidats, ja per la força, ja per llur pròpia voluntat de tot ço que fa referència a lluites polítiques, no va ser res d'estrany que esdevinguessin nombrosos fets llastimosos i algun fins greu.

A Riba-roja amb les primeres eleccions⁷ varen succeir coses molt divertides, però que si no tingueren conseqüències tristes va ésser per pura Providència, ja que les causes varen existir sobradament; aquí, però, no crec lloc oportú per referir-les, ja que altre és el meu objecte.

Em veig, però, forçat a fer un petit resum del que va passar a Riba-roja per a poder assolir el fi que amb aquestes ratlles m'he proposat.

No va ésser aquest poble una excepció al natural ofuscament imperant en tots els municipis, i prova d'això és que es feren dues vegades eleccions, cosa que va ésser indispensable per a contestar així a les coaccions i fets ignominiosos d'uns homes que tot dient que ells no anaven a fer política, sinó pura administració, varen procedir emprant mitjans de vella política i amb un clar caciquisme.

Aquests homes que no comptaven que a Riba-roja, no obstant la manca d'instrucció, qui més, qui menys, llegia i es feien càrrec de la situació existent, cregueren que emprant els procediments antidemocràtics i baixos els seria fàcil tornar a ser autoritat, però s'equivocaren de mig a mig perquè el poble, amb una manifestació francament republicana, els va ensenyar que a ell no se li mofaven tan hipòcritament i fàcilment.

En quin estat va romandre Riba-roja durant aquest temps? Certament, molt deplorable, ja que els qui per les eleccions no hi foren en tornar hi restaren sorpresos en veure que l'un no es parlava amb l'altre; que aquell a qui es tenia abans per un entranyable amic era aleshores mal vist i àdhuc criticat; que els de dalt deien que ells no es ficarien en res més que significués progrés per al seu poble; que els de baix tot i entenen-se no formaven la munió d'homes ben agermanats en què pensaren de bon principi, etc. etc., la llista, doncs, de realitats podria continuar fins a omplir fulls sencers.

Utilitat, profit de tot això? Cap, ja que Riba-roja durant aquests dies va romandre en un estat, no ja anormal, sinó inclús força inquietós per als seus ciutadans.

Aquest va ésser, doncs, l'epíleg d'una campanya política que si s'hagués encarrilat bé, hagués no sols estalviat moltes discòrdies inútils, sinó àdhuc assolit un acoblament més ferm dels riba-rojans i pujat un altre escaló per a arribar a la Riba-roja nova en qui tants somnien, però de qui tan pocs es preocupen seriosament.

En política, com amb altres caires de la vida social, el saber *ésser vençut* no és solament una gran qualitat, sinó que és de gran importància que molts dels conflictes i animositats entre les persones i partits provenen de la seva mancança.

Acabant, doncs, la causa que la política fos un perill per a Riba-roja, hem d'anar a cercar-la precisament en l'esmentada qualitat, de què varen mancar certs homes que en ésser vençuts políticament no saberen resistir a la idea de subordinació vers uns altres, tot fent amb llur inconsciència més mal a Riba-roja del que li haguessin volgut fer expressament.

Totes aquestes realitats poden servir de mirall, no sols a aquests homes, sinó a totes les forces de Riba-roja que intervinguin en l'esdevenidor perquè en anar a la lluita política mirin zelosament de no fer amb aquesta un atemptat contra l'engrandiment moral i material del seu poble.

Barcelona, desembre de 1931

El Llamp, 251, 15 de desembre de 1931: 3

Activitat?... Política equivocada

Fa ja uns quants dies que l'Ajuntament de Riba-roja d'Ebre sembla que emprengui una activitat que fins ara no s'havia vist en el susdit poble.

Proper ja el plantejament de l'Estatut i el governament de Catalunya per una autoritat exclusivament catalana, una comissió de l'Ajuntament de Riba-roja ha anat al veí poble d'Almatret per tal de tractar de l'enllaç d'aquests pobles mitjançant una carretera que fa anys ja hauria d'ésser construïda per la molta importància que té, tant per a Riba-roja com per a Almatret.⁸

Passant a altra cosa i pel que fa referència a la creació d'una escola de nois i de noies que correspon a Riba-roja, segons el nou pla del ministre d'Instrucció Pública,⁹ també se n'ha parlat, però aquest afer sembla que marxi pel mal camí, ja que es desplega cada dia menys activitat i esforços per mirar de resoldre com més aviat millor aquest projecte.

Tot això mereix agraïment i felicitació a l'Ajuntament per part del poble que pot així esperar de les seves autoritats grans millores i nombrosos projectes que un dia es poden fer realitat.

El dia 11 d'aquest mes, per celebrar l'elecció i proclamació del primer president de la República Espanyola¹⁰ es va realitzar un acte força simpàtic patrocinat pel digníssim Ajuntament i pel Centre Republicà,¹¹ acte que va deslluir la baixa temperatura existent, per cert, que va ser causa que molta gent no pogués sortir de llurs cases per tal d'unir-se als festejants.

Aquest dia és sigut per a Riba-roja un dia de grats records, si no hagués existit un fet que va demostrar una vegada més la poca cultura i migrat comportament d'alguns ciutadans de Riba-roja.

Religió? Política? Vet aquí dues paraules vers les que s'ha parlat tant i tant, i podem dir-ho també s'ha confós tant i tant.

A Riba-roja alguns elements que es diuen republicans han fet de la política del seu ideari exclusivament una guerra contra la religió catòlica, no adonant-se que són ells precisament que amb llur conducta creen altra religió, religió que no pot donar a Riba-roja altre resultat, altra conseqüència que la desunió dels ciutadans tots i la creació d'una veritable secta, que és el que ells tracten de fer desaparèixer.

El dia 11, doncs, va succeir un fet que palesà a bastament la realitat de ço que suara escric: una comissió de l'Ajuntament, juntament amb una representació del Centre Republicà, van anar acompanyats d'una banda de música al cementiri per tal de simular l'enderrocament de la paret que separa el dit cementiri civil del catòlic; això no té res d'extraordinari, ja que les lleis ho permeten, però el que sí se'n surt de les dreces és l'acte d'uns individus que, pensant fer la gran cosa davant els altres, varen trencar i trepitjar la creu que estava a l'entrada del cementiri i van realitzar actes que es constituïren en profanament d'aquells indrets.

Això no és sinó un acte bestial realitzat per uns homes que es creuen en el dret de portar-los a terme per la llibertat que la República els ha donat i que no farien altre que trencar creus, cremar sotanes, posar tendes a les esglésies, etc., etc.; ço és la seva política, és a dir la seva migrada política per als que en la seva consciència hi tenen un amo, no adonant-se que en les consciències de tot ser humà no s'hi pot ficar ningú.

Caldria, doncs, que aquests homes acabessin d'una vegada de realitzar actes d'aquesta faïçó, actes que no sols desmereixen als ulls dels catòlics, sinó que als laics tampoc no els fa un xic de gràcia.

Riba-roja, pel que jo he pogut veure, ha trobat malament el comportament d'aquests homes, tot adonant-se una vegada més que el que cal fer no és trencar i treure creus a places i cementiris, sinó emprendre tota classe d'obres que portin el nostre poble per camins més segurs que per els que ara transita.

Que l'any nou faci, doncs, canviar de parer a tots aquells que a Riba-roja tenen un concepte molt equivocat de ço que significa "República".

El Llamp, 252, 31 de desembre de 1931: 2-3

Anònims arreu

El clàssic anònim, desaparegut ja dels nostres pobles per la poca raó d'existència que té, ha tornat a néixer i ho ha fet precisament a Riba-roja d'Ebre.

A raó del canvi de junta de la societat Ateneu Obrer¹² per mirar de resoldre els conflictes econòmics per què la suscita societat està travessant, han fet acte

de presència uns quants anònims posats en diferents indrets de la població i col·locats a hores altes de la nit, anònims que no tenen altre objecte, altra finalitat, que atacar ignominiosament uns homes que, amb el cor a la mà, han volgut, de conformitat amb la majoria, ajudar l'Ateneu perquè no fes una ràpida davallada quasi imminent.

La totalitat dels ciutadans de Riba-roja ha rebutjat aquest procediment, no ja antiquat, sinó també baix i indecorós, però fins ara ningú s'ha preocupat que aquests procediments no es tornin a emprar, cosa que al meu entendre es podria aconseguir molt fàcilment, si s'hi posés un poc d'esforç, per tal d'acabar així amb actes que més que enlairar Riba-roja la fan objecte de comentaris ni mica envejables.

En tots els caires de la conducta humana, el més vergonyós, baix i covard que pot arribar a fer és no donar la cara, quan ell mateix mira de jutjar a altre, ja que així palesa a bastament la poca estabilitat de ço que diu i la hipocresia amb què obra.

El senyor (ja que ens consta que no són molts) que ha portat a cap aquesta "prova de valentia", no solament s'ha fet mereixedor dels qualificatius més amunt esmentats, sinó que per demostrar un xic més el seu grau de cultura i emprant un mitjà que està de moda a Riba-roja, diu o dóna a comprendre que no es pot esperar molta cosa dels senyors que van a missa; podríem, si algun dia dóna la cara aquest senyor, dir-li: ¿i vostè, valent, en quin ideari milita?

Ens sembla, amic, que no ens equivocaríem gaire en respondre que al seu ideari els que hi fan nosa [*sic*], per això ha emprat aquest mitjà, tot provant així de tirar unes gotes de tinta vers uns homes que són mereixedors de totes mires i respectes.

El poble de Riba-roja, repeteixo, ha trobat covard el procedir d'aquest senyor o senyors que no tenen encara prou grau d'home per deixar-se veure en aquestes ocasions, per tal que Riba-roja es vagi adonant, percebent que amb el jutjar de llavis sols, sempre romandrà amb la porta oberta a qualsevol atac per part d'uns subjectes que el que menys els importa és la marxa pròspera del nostre poble i que sempre obren moguts per aquest lema: "enveja i hipocresia".

Riba-roja d'Ebre, 7 de gener de 1932

El Llamp, 253, 15 de gener de 1932: 3

La sanitat a Riba-roja- IV¹³

És cosa certa i a bastament provada que la sanitat té un paper molt important no sols en la vida i el desenvolupament de les grans ciutats sinó també en la dels petits pobles rurals.

Així avui dia i fent honor a aquesta realitat s'han creat en pro de la mateixa serveis tan essencials com són els de desinfecció, els de recollida d'escombraries i també entre d'altres mitjans s'han construït grans ramals de clavegueres

per a la desviació d'aigües dolentes i d'altres líquids amenaçadors de la salut pública, com s'han portat a terme d'altres obres encaminades a aquest fi.¹⁴

Guardant les degudes proporcions i referint-nos als petits pobles comarcans, si bé troba tothom natural la impossibilitat de crear tots aquests serveis esmentats, no troba tan impossible fer obres o establir disposicions que per si soles no omplen els beneficis portats a terme per aquells serveis, salvaguarden així els pobles de tota classe d'infeccions amenaçadores per als ciutadans tots.

Ara bé; i ¿quines són aquestes obres? Doncs, senzillament: en primer lloc realitzar la desviació d'aigües estancades dins les cases per conducte d'una claveguera principal on anessin a vessar totes les clavegueres secundàries i, en segon terme, una absoluta prohibició, per part dels Ajuntaments, de vessar als carrers tota classe d'escombraries i tot allò que pot influir en la naturalesa del cos humà.

Aquests serveis o disposicions, tot ésser coneguts arreu del món, resten en alguns pobles de Catalunya (i no parlo ja la resta de la península), trist és confessar-ho, un xic massa oblidats. A molts d'aquests existeix encara la Junta de Sanitat, però a causa de la passivitat que es palesa en els dits pobles, més la poca ajuda que els ajuntaments atorguen a aquesta, és causa suficient perquè no s'hi capfiqui ningú.

En quins perills viuen constantment, doncs, aquests pobles, que per ço resten talment oblidats, no solament per les persones en quines mans està l'administració de llurs comarques, sinó també pels mateixos ajuntaments que en aquest sentit haurien de ser més enèrgics i mirar de posar cura a aquest estat de coses al més aviat possible!

Entrant, doncs, ja en l'estudi del títol d'aquest comentari, ens podríem preguntar: ¿com resta a Riba-roja d'Ebre la sanitat? La resposta és categòrica, no dóna lloc a dubtes de cap faicó: *roman en estat deplorable*.

Les aigües caigudes en dies de pluja (que són comptats i en això consisteix la gravetat de la situació) es podreixen dins les cases, ja que no hi ha en cap de les mateixes una sortida i, si alguna la té, és encara de molt més perill per a la salut dels riba-rojans, perquè en donar-li sortida per sobre els carrers (això, per dissimular, ho fan quan plou) els qui transiten després per ells, respiren unes olors que poden ésser molt bé preludi de greus malalties; no falta tampoc alguna sortida espontània, de la qual en flueix no precisament aigua passada sinó altres líquids com oliasses i substàncies que val més no esmentar perquè porten una flaire capaç de deixar sense sentits el pulmó més saníto.

Després, i en segon lloc, podem esmentar la situació dels "femers", tan necessaris per a la producció de la terra, però tan perillosos per als ciutadans quan resten en indrets tan propers de la població, com passa a Riba-roja d'Ebre.

L'estat exterior de la població, ultra els "femers", és en diversos indrets, com després comentarem, en extrem migrat, ja que existeixen algunes parts que més que llocs de mira, semblen dipòsits d'escombraries.

És veritablement vergonyós, doncs, per Riba-roja, el seu actual estat en aquest sentit, estat que tan poc diu en favor de son prestigi.

¿Paper que l'Ajuntament ha representat en aquest afer? Jo abans que contestar a aquesta pregunta considero d'imprescindible necessitat formular-ne una altra potser molt més interessant que la ja feta: ¿i els ciutadans de Riba-roja com s'han portat davant aquest greu problema? Perquè, senyors, l'Ajuntament actual de Riba-roja va disposar que ningú tirés al carrer matèries de qualsevol faicó, i qui ho fes seria multat; va, doncs, establir una disposició prosanitat; i al cap de quinze jorns anant pel carrer, en un sol matí vaig veure un gat i rata morts, a més d'algunes matèries el lloc adequat de les quals era el "femer" llunyà.

¿Qui té, doncs, la culpa d'aquest estat rutinari? ¿L'Ajuntament? De cap manera, ja que a primera vista es comprèn que qui n'és responsable són els riba-rojans, de no voler complir les ordenances municipals, tot contribuint així a la davallada del seu poble.

A Riba-roja, com a d'altres pobles, encara no s'han adonat que l'Ajuntament sense l'ajuda i l'esforç desinteressats de tots els veïns no pot portar a terme res, ja que si bé representa la voluntat del poble, és precisament aquest poble qui en els moments dificultosos ha de procurar treure a aquell part de les preocupacions que porta aquesta dificultat i en els moments feliços li ha de correspondre també part d'aquesta felicitat.

Les obres i disposicions prosanitat a Riba-roja sumen una o dos, nombre que s'agreuja, com hem dit, per la poca voluntat dels veïns en voler convertir Riba-roja en un poble net, curiós i avantatjat.

Caldria, doncs, que l'Ajuntament, després d'acabar de resoldre l'afer que suara té entre mans (ens referim a la creació de noves escoles) es preocupés d'aquest aspecte, mitjançant el projecte d'una claveguera principal que anés de la part superior a la inferior de la població, així s'acabaria d'una vegada amb els sortidors malefactors, que encara existeixen.

En ço que fa referència als "femers", caldria també que s'imposés per part de l'Ajuntament unes normes estrictament rigoroses per tal que els femers que hi ha al "Pla"¹⁵ prop del poble (a les parets mateixes) i els que existeixen sota el mur de l'estació del ferrocarril desapareguessin per complet, no donant així lloc a l'espectacle "aromàtic" permanent que encara perdura en aquells indrets.

A més, qualsevol viatger que anant via Barcelona-Riba-roja se li ocorri treure el cap per tal de mirar uns quants metres damunt la via i passat el túnel es veurà obligat a tornar a llur seient, ja que l'espectacle és tant o més engrescador que el ja esmentat; arreu es veuen "rojillas rotas" [sic], escombraries d'obres, pots vells i tota classe d'objectes escampats per les parts altes de la vila; això també podria posar-se remei amb una sola ordre i unes quantes hores de treball per tal de netejar aquells indrets des de l'anomenada "Pena" fins prop del túnel.

Per acabar, sols em resta dir que tot ço que fa referència a sanitat pot ésser resolt a Riba-roja sols amb un fet i aquest és que els riba-rojans s'adonin que cal complir les disposicions prosanitat que l'Ajuntament ha creat i les que segurament, tot adonant-se de la necessitat urgent, anirà creant, per tal que tots els inconvenients que s'oposin a la bona marxa d'aquella vagin descartant-se.

Barcelona, 15 de gener de 1932

El Llamp, 254, 31 de gener de 1932: 4

Ensenyança?... Efectivitat d'aquesta!!...

És ja un fet la creació d'una escola de nois i altra de noies al poble de Riba-roja d'Ebre; aquest poble amb aquesta resolució pot donar gràcies, en primer lloc al Govern de la República, ja que per la seva rapidesa en fer realitat ço que era un projecte ha fet possible la susdita creació, però cal també que agraeixi les tasques que han portat a terme l'Ajuntament riba-rojà juntament amb altres senyors, per tal de fer possible aquesta obra, que representa per a Riba-roja un pas vers horitzons que fins ara, dissortadament, ha desconegut.

El significat d'aquesta obra no pot ésser més falaguer per a tots els riba-rojans, perquè el seu poble es col·locarà així "en potència" per poder ésser el dia de demà un poble no solament deslligat de tot ço que suara l'afecta (analfabetisme), sinó que també podrà aspirar a ésser, en temps no molt llunyà una vila d'una mitjana cultura, cultura que es fa imprescindible arreu on existeix població.¹⁶

Copsarà qui llegeixi aquest comentari, que dic "en potència" i potser s'estranyarà d'aquesta paraula; vaig, no obstant la seva fàcil interpretació, a aclarir aquest punt, objecte de totes les ratlles d'avui.

La paraula *potència* significa una determinada cosa que està en disposició d'existir, d'entrar a formar dins la vida una determinada finalitat, però que a causa de mil circumstàncies pot també fer-se-li impossible aquesta existència.

Aclarint més i posant per exemple una llei, quan aquesta es discuteix dins una determinada comissió o dins les mateixes Corts, llavors està en potència, pot o no existir i fins alguna vegada es dóna el cas que, tot i ésser sancionada, en la pràctica no es compleix, no arribant a tindre efectivitat.

Una cosa pareguda pot succeir a Riba-roja d'Ebre amb la creació d'aquestes dues escoles, ja que si bé l'Estat ens ha donat mà (ja era hora), cal que aquesta mà la fem treballar, car si no ho fem continuaran existint les dues escoles noves, però la major cultura de Riba-roja no l'assolirem.

És evident que essent les tasques d'ensenyament de cent alumnes encomanades abans a un sol mestre, i ara a dos, forçosament els alumnes es faran més càrrec de ço que estudien i els mestres podran tenir més tenacitat en el seu fi pedagògic; aquesta faicó del problema del problema està, doncs, resolta a Riba-roja, però n'existeix una altra molt més interessant, ja que és bàsica per a l'ensenyament; em refereixo a l'assistència de nois i noies a les escoles.

Fig. 2 Grup escolar de xiquets amb el mestre Cabané al centre (fons documental del Grup Reculls, 1932)

Pot passar, inclús, en aquest sentit, si no es tracta d'organitzar l'assistència degudament, que la creació susdita no resolgui el problema de l'ensenyament a Riba-roja, és a dir que existeixi, com hem dit ja "en potència" aquest camí nou que se li obre a Riba-roja, però cal que aquest camí en potència es converteixi en camí d'efectivitat, de realitat.

Cal que el laboriós Ajuntament actual, junt a la recentment nomenada Junta d'Escoles,¹⁷ es preocupin d'aquest punt d'assistència, que significa un dels puntals més fermes perquè l'obra que suara s'ha realitzat pugui donar prompte els seus esperats fruits.

A aquesta finalitat, com en el major nombre de caires de la vida municipal, qui més hi ha d'aportar llur esforç i bona voluntat són els pares de les criatures, perquè és a ells a qui correspon aquest deure i són ells també els responsables en aquest sentit del demà, del pervindre, en una paraula, dels seus fills.

Avui dia sovint encara es dona el cas que un fill en ésser ja un home i veure que per la poca cultura que té no pot albirar ni aspirar a una condició en què ha somniat, maleeix els seus pares pel poc esforç i diligència que van posar en el seu ensenyament.

Clar, però, que ara molts pares dins Riba-roja constatarien: ¡però si jo necessito el meu fill per a poder menjar, com voleu que el porti a les escoles! Això és fals, perquè d'aquests casos sols n'hi ha un dos per cent i de l'altre

noranta-vuit per cent, qui més qui menys tots podrien amb un poc de sacrifici instruir degudament els seus fills, fills que el dia de demà els ho agrairan a bastament i no es veuran alguna vegada en la necessitat de demostrar la seva migrada cultura, per mancar d'aquells coneixements bàsics dels quals els seus pares els havien d'haver fet ofrena.

Del dos per cent de criatures que no es poden instruir per la necessitat existent, se'n podrien preocupar l'Ajuntament, junt amb la Junta d'Escoles, per tal d'ajudar, fos com fos, l'ensenyança d'aquestes criatures. Tan sols em resta dir que la importància de l'obra esmentada és grandiosa, tant que no seran aquestes les últimes ratlles que hi dedicaré, perquè cal per part de tots els riba-rojans no deixar perdre una oportunitat que pot significar per Ribarroja l'enderrocament del fatídic analfabetisme.

Barcelona, 3 de febrer de 1932

El Llamp, 255, 15 de febrer de 1932: 2-3

Vers una Ribarroja nova?

Si a un vianant que hagués estat a Ribarroja, abans i després de la implantació del règim republicà, li preguntéssim llur parer i apreciació vers aquest poble, segurament ens diria, no fixant-se molt en la pregunta: no ha pas canviat d'aleshores a avui dia. Però posant un xic més d'atenció en ço que significués la susdita pregunta, reconeixeria seguidament sa equivocació.

Abans, Ribarroja —em refereixo al temps embrutit per l'atmosfera borbònica— era una vila sense vida, millor dit sense activitat, ja que arreu es veia una passivitat que significava el preludi de l'enderrocament moral i material d'un poble rural; avui aquest poble viu una activitat que es palesa en molts caires del seu desenvolupament, perquè per una part les autoritats republicanes han assolit ja una finalitat força beneficosa per als riba-rojans (creació d'escoles), tenint-ne ja d'altres en perspectiva, i per altra banda els ciutadans de Ribarroja es van adonant que avui dia per fer front a la realitat cal realitzar obres, cal fer treballar màquines i cal en primer lloc aportar en tot sentit el treball personal.

Un dels mitjans, però, per enfortir i canalitzar aquesta activitat, si bé no hi falta, no existeix amb la força que seria de desitjar: ens referim a la lectura.

Ribarroja no s'ha adonat encara de ço que significa un llibre, un periòdic, una revista, etc., etc.; prova d'això és el migrat nombre de periòdics que arriben en proporció al nombre de la població. Això fa que en segons quines converses, ja polítiques, ja referents a altres matèries, hom noti una desconeixença gairebé absoluta dels temes en qüestió, a causa, doncs, de la falta d'aquest mitjà. És, doncs, l'únic punt que, fent referència a activitat, cal mirar per tots els riba-rojans d'assolir, fent inclús algun sacrifici per a la seva adquisició.

Tenim, doncs, ja assolit quasi en la totalitat el factor activitat, però davant d'aquest se'ns presenta una qüestió relacionada avui dia amb tota economia i bona marxa de qualsevol Estat; afer també que preocupa els polítics de tot

el món i que precisament esdevé de l'emigració de la gent dels petits pobles a les grans capitals.

A Riba-roja també afecta tot ço que es refereix a treball i cal sols veure la minva del nombre de riba-rojans que l'estadística de l'any trenta-u ens mostra,¹⁸ per comprovar que té aquest poble molts fills escampats arreu de Catalunya o fora d'aquesta, els més perquè al seu poble no hi tenen vida, els menys perquè els agrada més Barcelona, Terrassa, Badalona, etc., etc.

Jo crec que actualment en què l'atur forçós va augmentant, hi haurà algun riba-rojà que, lluny de Riba-roja per les causes ja esmentades, es trobarà en la situació d'un trist parat i haurà de fer front a una realitat que si tota Riba-roja volgués no hi hauria necessitat que l'afrontés.

Aquest poble, com ja hem dit mantes vegades, i no és cosa ignorada, té elements naturals suficients per poder allotjar en les seves llars la població actual que hi resta i tots els germans nostres escampats arreu, qui per culpa de la desunió existent fins ara a Riba-roja es troben en aquestes circumstàncies.

Comptem ja, doncs, amb una activitat, però cal que aquesta activitat ens serveixi perquè el més prompte possible puguin tornar amb les suficients garanties a Riba-roja els qui van haver de marxar-ne a causa de la falta de treball, conseqüència de l'escassetat de pluges.

Per aconseguir això cal que les laborioses autoritats republicanes, amb totes les persones que vulguin contribuir a aquest altruistic fi, es posin a treballar de ferm per tal de continuar dotant Riba-roja de tots els avantatges moderns, perquè el dia de demà tinguem una població el suficient nombrosa

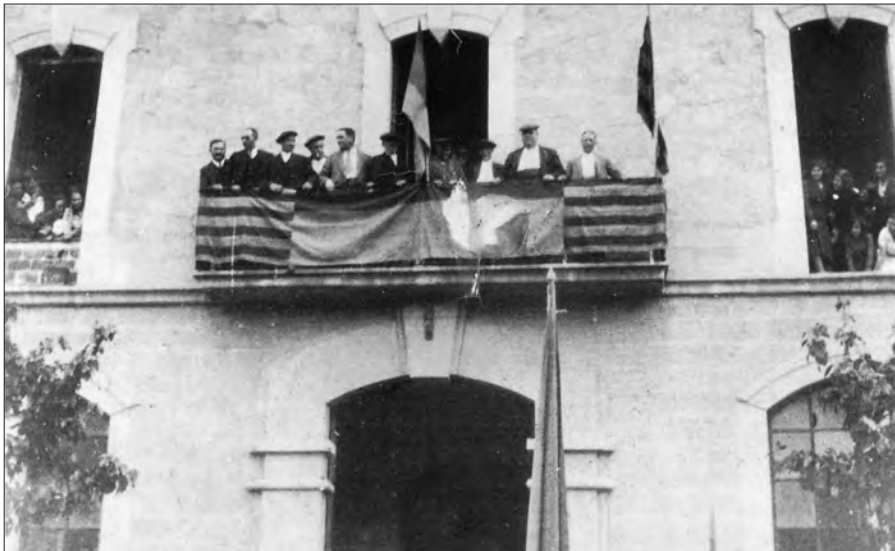

Fig. 3 Celebració republicana amb la incorporació al balcó de Ca la Vila (fons documental del Grup Reculls)

J.S. Cid

i culta per no caldre emprar l'interrogant en parlar d'una Riba-roja nova, ja que serà una realitat.

El Llamp, 257, 15 de març de 1932: 4-5

Vers una cultura

Aquestes ratlles d'avui no són sinó un aclariment amb el seu corresponent comentari vers unes manifestacions que s'han insinuat dins el cos de regidors de Riba-roja d'Ebre, per un component d'aquest.

El fet és que un regidor (al que aprecio moltíssim) es va queixar, pensant segurament obrar en bé del poble, del fet que els mestres fessin "repàs" a la nit o a qualsevol hora fora de les que tenen ocupades dins les escoles municipals.

Tenim, doncs, un fet concret, fet que al primer cup d'ull sembla que no sigui res més que un afer personalíssim, però que a llarga distància i aturant-nos un xic vers aquest, no es pot escapar al nostre discerniment una sèrie de judicis i observacions dignes d'ésser tinguts en compte.

És de transcendental importància en tot poble d'assolir el menor nombre d'analfabets i per ço s'han emprat arreu els mitjans que s'han tingut a mà, tot procurant les autoritats municipals crear tota classe de facilitats per tal de fer possible aquest fi.

Ara bé, quan dins un determinat poble com Riba-roja i d'altres existeixen nois que als 17 anys o bé 20 no saben llegir ni escriure o tenen uns coneixements molt migrats de tot ço que es refereix a cultura general, quin procediment, quin mitjà existeix perquè aquests nois o noies puguin aprendre?

Solament n'hi ha dos: un, que d'aquesta ensenyança, donant-li caràcter públic, en tingui cura l'Ajuntament; altre que el susdit ensenyament vagi a càrrec de la iniciativa privada de cadascú.

Al poble de Riba-roja d'Ebre, com a molts d'altres, és talment impossible el primer mitjà, a causa, per ara, de moltes circumstàncies; ¿per què, doncs, no s'ha d'emprar el segon mitjà?; ¿per què un mestre o una mestressa, un cop satisfets els deutes que tenen amb l'Estat i la Junta d'Escoles no poden, treballant unes hores més, al mateix temps que ensenyar a qui no sap, guanyar unes pessetes, que al cap i a la fi agermanades amb el que cobren de l'Estat, sols serveixen per a viure decorosament?

A més, a Riba-roja li ha d'interessar moltíssim, de conformitat amb el principi abans esmentat, que el nombre de persones poc instruïdes minvi cada dia més, i jo crec que emprant el mitjà coercitiu pel que fa al susdit "repàs" no fóra la faicó més indicada per a assolir l'engrandiment moral de Riba-roja.

Quan una persona ja de certa edat veu que dissortadament no pot restar al corrent de tot ço que està passant en el seu país, en la seva nació, etc., a causa del grau mínim d'ensenyament que ha rebut, generalment el camí que escull és ingressar a qualsevol acadèmia particular, però això sols és realitzable dins

les ciutats o grans pobles, ja que dins un petit poble rural aquestes persones es troben en una necessitat sense poder satisfer, ja que no sols no hi ha les esmentades acadèmies, sinó que dissortadament les persones que tenen una cultura més o menys garantida són escasses. A qui millor recórrer sinó als mestres titulars de llur poble? Què es perd amb això? Quina il·legalitat suposa?

Avui en dia, en què la cultura es fa imprescindible arreu on un roman, no solament és improcedent fer objeccions a aquestes classes “repàs”,¹⁹ sinó que s’hauria de procurar que n’existissin les màximes possibles per tal que a les persones d’alguna edat els fos assequible la susdita cultura, cultura que no van assolir a causa del migrat estat de l’ensenyança espanyola.

De persones que resten en aquesta condició no en falten pas a Riba-roja, ja que cal sols veure, com he dit ja en altre comentari, el nombre de diaris i revistes que es reben per veure a bastament la realitat d’aquesta afirmació.

Cal anar, i això ho ha de tenir molt en compte l’Ajuntament de Riba-roja, a la cultura de tots els riba-rojans i per ço no s’han d’escatimar mitjans, inclús sacrificar les pròpies idees personals, que tan de mal fan en tota activitat municipal, perquè son la causa que segons quines qüestions no es resolguin amb la serenitat i aplom com haurien d’ésser resoltes.

Barcelona, març de 1932

El Llamp, 258, 31 de març de 1932: 4

Un polític a Riba-roja d’Ebre

A darrers del proppassat mes de març va romandre unes quantes hores a Riba-roja, tot aprofitant la seva estada a Garcia, el regidor de l’Ajuntament de Barcelona Joan Griso,²⁰ fill del nostre poble. El Centre Republicà, no obstant el fet inesperat de l’arribada del mateix, va organitzar un acte a la nit, dins son domicili, acte que va omplir la conferència que ens va donar Griso.

No es cregui ningú que vaig a fer una crítica de la conferència, millor dit, exposició en qüestió, perquè això equivaldria a posar-me enfront d’un determinat partit polític (en aquest cas radical), cosa que està molt lluny del meu pensament realitzar avui.

Els que vàrem anar a l’acte patrocinat pel Centre Republicà, hi vàrem anar a sentir, no un partit, no una peça oratòria amb més o menys giravolts propis dels homes polítics; hi vàrem anar a sentir un fill del nostre poble, un germà, un ciutadà català.

És precisament en el punt que fa referència a Catalunya, a la nostra terra, allí on no puc per més de dir dos mots d’aquesta conferència, d’aquest programa polític.

Griso va començar a parlar en llengua castellana i va acabar el seu parlament en la mateixa.

Això sí que constitueix per a mi, i per a molts dels qui vàrem anar aquella nit a retre homenatge a un germà nostre que per les seves facultats s’obrí pas

entre les adversitats de la vida, un punt de crítica, una certa dosi d'enuig i, perquè no dir-ho, també una gran desil·lusió vers l'home polític que no sabé o no volgué dirigir-se als seus conciutadans en la llengua en què s'han criat, no obstant les restriccions i imposicions que sempre ens han fet els partidaris del tan trist "unitarisme".

A més, jo crec que el parlament de Joan Griso hagués estat més assequible i, per tant, molt més profitós per als concurrents si s'hagués expressat en llengua catalana, ja que un setanta per cent dels qui hi estigueren, a causa de la fraseologia castellana emprada, segurament no van saber de què anava, o almenys molts dels conceptes emesos els van copsar amb un xic de confusió i equívoc.

Prova que Griso considerava un xic problemàtica l'acceptació per part dels riba-rojans de la seva forma d'expressió és que una de les primeres paraules que va emetre, va ésser dir-nos que si feia ús d'aquella llengua era a causa d'haver estat sis anys a l'Argentina, quan la Dictadura perseguia tot aquell ciutadà que pensés en lliberal.

Jo considero aquesta excusa un poc ingènua, perquè a l'edat en què Griso, mogut pels seus lloables ideals, hagué d'abandonar la nostra terra, no és ja tan fàcil oblidar la parla amb què un ha viscut i ha desenvolupat part de les seves activitats.

En resum: una bona peça oratòria, un lleial programa polític, però també, encara que petit, un greuge a Catalunya i a la seva llengua, coses que a cap català poden oblidar-se-li.

El Llamp, 259, 15 d'abril de 1932: 4

Al cap d'Obres Públiques i a totes les autoritats conscients de la província de Tarragona, i ban...

Amb el degut respecte em dirigeixo a aquestes persones perquè recordin que a la província del seu comandament hi ha un poble que avui com sempre resta oblidat per tots aquells que tenen el deure de preocupar-se'n: em refereixo al poble de Riba-roja d'Ebre, incomunicat per carretera amb tot Catalunya.

No és la primera vegada que havem protestat de l'oblit en què es té a aquest poble (oblit que sols desapareix quan és hora de contribuir a les despeses de l'Estat), però com que la perseverança és qualitat gens menyspreable, avui com altres vegades no considerem caure en cap delictes al formular les preguntes següents: ¿coneix el cap d'Obres Públiques Riba-roja? ¿Les autoritats tarraconines han anat alguna vegada al poble? Si han fet quelcom, ¿han realitzat son viatge en automòbil?²¹

Referent a la primera pregunta dubto que el cap d'Obres Públiques conegui Riba-roja, ja que pràcticament no ha demostrat el contrari. Quant a la segona sí, recordo haver saludat alguna autoritat a Riba-roja. I pel fet que fa referència a la tercera també recordo que una determinada autoritat, en viatge d'eleccions hi va anar en aquest vehicle, però que per la rebuda que se li va retre, segurament no va gaudir de les batzegades que els pneumàtics en son

rodolar donaven contra el pis (si d'allò se'n pot dir pis) de l'intransitable camí veïnal (que sembla talment un joc de muntanyes russes en estat preagònic) Flix-Riba-roja.²²

Jo prego a aquestes persones de govern que agafin el mapa de Catalunya i que es fixin dins la província de sa jurisdicció en un cercle de pobles comunicats tots per carretera. ¿Dins quin cercle roman Riba-roja, com mirant amb ulls embadalits la rapidesa de transports, pariona del progrés, propietat d'altres pobles germans i que a ell li és forana en absolut? I diem en absolut perquè el camí ferrat MSA,²³ no obstant ésser un gran mitjà de comunicació no és cap solució per a la prosperitat i major desenvolupament de Riba-roja.

Aquest esmentat cercle el formen Flix, Vinebre, Ascó, la Fatarella, la Pobla de Massaluca, acabant al mateix Faió a l'oest (província de Saragossa) i Almatret al nord (província de Lleida); tots amb carretera i, per tant, gaudint d'una fugida envers totes les contrades catalanes i espanyoles. Riba-roja i els seus ciutadans en aquest sentit s'han d'aconcentrar a poder sortir de casa quan a la companyia MSA li plagui i no sempre amb les garanties degudes.

Doncs bé, tot i reduint-se aquest problema a cinc quilòmetres de carretera, que són els que hi ha de Flix a Riba-roja, roman sempre en estat estacionari i sols de tant en tant es dóna als ciutadans riba-rojans que se'n preocupen alguna esperança, esperança que al cap de quinze dies ja ni tan sols s'albira.

Ara fa poc s'han tornat a prendre mesures del terreny per a la construcció de la susdita carretera, però com que aquestes mesures ja s'han portat a terme moltes vegades sense resultats definitius, dubtem d'una propera realització. I és precisament aquest dubte, que sembla tingui caràcter etern, que fa que avui digui dues paraules vers aquest antic i molestós afer.

Que consti de passada que realitzar aquesta obra no suposarà per als riba-rojans un favor rebut dels governants, sinó que significarà solament justícia, perquè és intolerable que aquest poble de més de dues mil ànimes i en situació geogràfica única, estigui avui isolat de tot el terror català i no pugui (repetim) per mor de no tenir aquests cinc quilòmetres de carretera, establir un comerç el suficient decorós per anar a una Riba-roja nova, que ara ni tan sols pot albirar. Quantes obres s'han fet, quants cabals s'hauran malversat per a finalitats menys transcendents que aquesta carretera i malgrat ço Riba-roja ha callat i el que és mes positiu ha pagat i continua pagant tributs a l'Estat sense que els seus ciutadans es cansin d'una vegada de complir com cal i es rebel·lin vers uns homes que no han tingut per a ells cap mirament.

Aquest poble té mitjans propis suficients per a realitzar l'obra en qüestió, però d'aquests mitjans en fa ofrena a l'Estat per a ajudar-lo a mantenir-se; em refereixo a la contribució territorial.

Si a judici de l'Estat o bé ara de la Generalitat és aquest projecte irrealitzable i no poden o no volen portar-lo a cap, que no cobrin la contribució per un determinat temps i d'aquesta poden fer els riba-rojans l'obra que tants de beneficis ha de portar a llurs economies en particular i a llur poble en general.

És hora ja que s'adonin aquestes persones que el poble en qüestió ha estat en aquest sentit oblidat massa vegades i que un dia no molt llunyà es pot cansar, amb sobrada raó, d'esperar i aleshores pot portar aquesta manca persistent de comprensió greus disturbis, disturbis que seran justificats, perquè no es pot titllar d'intransigent, en aquest sentit, a Riba-roja d'Ebre.

No són aquestes ratlles cap crítica, ni menys cap animadversió vers les nostres primeres autoritats però sí són un crit de justícia que un riba-rojà fa a les mateixes.

El Llamp, 268, 31 d'agost de 1932: 3

NOTES

1. En aquests moments el portal d'Internet ARCA no permet encara la lectura digital d'*El Llamp*. Esperem que ben aviat s'incorpori a aquest índex. Sabem, d'altra banda, que l'Arxiu Comarcal de la Ribera d'Ebre té entre els seus objectius aquesta digitalització. En els articles que presentem anotem la referència de la publicació. A continuació cito els que no editem perquè depassen la temàtica local amb la indicació del número de la revista en què foren publicats; observarem que tots se centren en la política catalana del moment, especialment en la campanya de l'Estatut; remarco també el distanciament d'Adell de les posicions militaristes. Els articles són: "La creació d'un autonomisme *sui generis* per un diputat espanyol" (260), "La parella Unamuno-Royo Villanova davant l'Estatut de Catalunya" (261), "L'Estatut fora de Catalunya" (263), "La llengua catalana atacada per les Corts espanyoles" (264), "La responsabilitat de l'elector" (265), "La virada del vell Lerroix cap a la classe burgesa" (266), "Vers horitzons desconeguts" (271), "Guardes d'assalt" (273), "Llibertat" (274), "Lluita aferrissada" (275), "Militarisme a la vista" (276), "Exèrcits sense patriotes" (278).

2. L'article amb el títol esmentat es va publicar a *Las Noticias*, el dia 10 de març de 1931, l'endemà el mateix Abegar en va dedicar un altre a Riba-roja amb el títol "A la tercera", en el qual parla de la carretera Riba-roja a Flix, un tema que retrobarem en els articles d'Adell. El pseudònim Abegar no ha estat identificat, però ens sembla que podria correspondre a algú ben coneixedor de la zona i amb un especial interès per Riba-roja, ja que és l'únic poble de la zona a qui dedica dos articles. En aquelles dates Abegar havia publicat una sèrie genèrica d'escrits sobre les infraestructures i l'economia a la zona de Tortosa i les connexions amb el Baix Aragó i unes anotacions sobre pobles de la Ribera: Móra d'Ebre (1-03), Móra la Nova (3-03), els dos de Riba-roja i Flix, el dia 12.

"Un pueblo abandonado" assenyala mancances del municipi, però en cap cas amb un to tan denigrant com el que descriu el signant d'aquest primer article "Un de la colla", que identifiquem amb Adell per la continuïtat temàtica que trobem en els articles d'*El Llamp*. Sembla un joc de provocacions que permet encetar les consideracions que llegirem en els articles del jove Adell.

3. José Ruy-Fernández (1917: 8) escriu: "Y por fin está el edificio casi construido de Casa Consistorial y Escuelas Nacionales de ambos sexos, en el que debido al gran interés que se toma este Municipio por las mejoras de la población, cuyo Alcalde Presidente es D. José Vidal Aros, se están aplicando a terminar el local destinado a Escuela de niños."

4. Carreras Candi (1980:509) assenyala que en la primera dècada del segle Riba-roja només tenia 26 ha de regadiu. Cal considerar per entendre les referències de l'article que el 1928 ja s'havia constituït el reg del Pla de Baix, al qual seguí immediatament el del Pla de Dalt i també abans de la guerra el de Senals i les Sènies, a més d'algunes extraccions particulars. No serà fins a mitjans anys cinquanta que començarà el reg de la Campana. L'any 2010 es posa en funcionament el reg Valls-Mont-redons, bàsicament al terme de Flix. No es van aconseguir les ampliacions de regadiu que als anys seixanta del segle xx haurien creat una dinàmica agrícola al municipi.

5. Un document datat a Riba-roja el 3 d'agost de 1935 —la data deu ser un error, ja que respon a un escrit de la Generalitat del 28 d'agost d'aquell any en relació amb la redacció d'un

Pla general d'obres públiques— destaca l'abastament d'aigües com a necessitat principal. El signa com a alcalde accidental Pasqual Castellví (AHN, 1, 8737, 1137). Cabré (1974: 71) informa que fins prop dels anys cinquanta no hi va haver autèntica conducció d'aigua a la vila. L'Arxiu Històric de la Diputació precisa que les obres d'abastiment es van iniciar el 1954. Poc després de la guerra es van instal·lar les primeres fonts i safarejos. El més habitual era aprofitar les cisternes i anar a buscar l'aigua al riu, amb cànters al cap sobre la capçana o animals amb esgadells, entre la zona de la barca i el túnel de la via. Va existir l'ofici d'aiguader. Encara que hi havia instal·lació de llum elèctrica des dels anys vint, el primer intent documentat de pujar aigua al poble es produeix durant la primera ocupació franquista, moment en què per evitar la proximitat de les tropes republicanes, situades a l'altra banda del riu, l'enginyer Insenser va idear una bomba molt simple per pujar aigua al municipi.

6. Es refereix a l'època de la dictadura de Primo de Rivera i la posterior "dictablanda".

7. Les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 varen ser guanyades a Riba-roja per l'esquerra i va ser elegit alcalde Ramon Arbolí, de ca Sabater. Era propietari agrícola amb jornalers. Encara que no ens consta cap document de l'època, la memòria oral testimonia que les seues inicials consten sota el rellotge que es va instal·lar al campanar de l'església. A l'entrada de les tropes franquistes no va fugir i va ser mort a cops de culata, que li van obrir el cap, vora el riu. La major part de les versions situen el lloc de l'assassinat a la roca del motor del reg del Pla. De l'article "La constitució dels ajuntaments en el Bienni Negre (1934-1935)", *Bolduc*, 5 (2008) deduïm que les eleccions municipals del gener de 1934 van ser guanyades per la dreta, ja que només hi ha la proposta de substitució de dos regidors l'any 1935, com a conseqüència dels fets d'octubre. La comprensió d'aquesta dinàmica electoral és clau per comprendre els fets de l'estiu de 1936. L'única referència escrita a la presidència de l'Ajuntament és que, entre les morts d'aquell moment, trobem citat com a alcalde Josep Piñol Descarrega, propietari.

8. La primera petició formal que hem pogut localitzar en relació amb la construcció d'aquesta carretera és la instància per Joan Arbonés Vallés, alcalde constitucional d'Almatret, adreçada al president de la Generalitat, l'octubre de 1934. Diu que fins a Riba-roja hi ha "un petit camí de ferradura molt escabros i accidentat". La resposta va ser negativa i remet a una nova petició en el moment en què es redacta un nou pla de camins veïnals (AHN, Fons 1. 5649-1053). Les vicissituds posteriors d'aquesta carretera, actualment projectada però encara inexistent, mereixerien tot un memorial de greuges.

9. Es refereix a l'obra del ministre Marcel·lí Domingo. Vegeu, entre d'altres, Josep Sánchez Cervelló (1995): *Marcel·lí que torna*. Autoritat Portuària de Tarragona, Tarragona.

10. El 10 de desembre el Parlament espanyol havia elegit Niceto Alcalá Zamora, provinent de Derecha Liberal Republicana, com a president de la República, càrrec que va mantenir fins el 7 d'abril de 1936.

11. Daniel Piñol Alabart (2001: 138-139), "Asociacionismo y escritura en un medio rural: Riba-roja d'Ebre, 1904-1934", dins Antonio Castillo Gómez (ed.): *Cultura escrita y clases subalternas: una mirada española*. Sendoa, Oiartzun, esmenta la creació el 1904 del Centro Republicano de Ribarroja, que el 1934 esdevingué Centre d'Esquerra Republicana de Catalunya; n'eren president i secretari Joan Castellví i Ramon Castellví, respectivament. També esmenta el 1931 l'existència d'un Comitè Republicano-Federal Socialista, bona part dels membres del qual s'adheriren a l'anterior. La tradició oral el situa al cafè de "ca Marta", a l'actual plaça de l'Església.

12. Ateneo Obrero és la denominació que es va donar en els estatuts de 1931 a la Sociedad Recreativa Instructiva La Luz del Día, creada el 1920. D'altra banda, el 1925 s'havia constituït la Sociedad Recreativa Iris, que es va conèixer popularment com *l'Agrària*, des del moment que va coincidir amb el Centro de Defensa Agraria, centre i sindicat vinculats als sectors conservadors. L'Ateneu es va vincular al Sindicato Único de Trabajadores, creat el 1931 i adherit a la CNT; n'era president Tomàs Pasanau (Piñol, 2001).

13. La numeració d'alguns dels articles ens fa pensar en l'existència d'un pla inicial de publicacions sobre determinats temes, que es va veure alterat per les circumstàncies.

14. Ens hem referit anteriorment al problema d'abastament d'aigües, afegim també als de clavegueram que assenyala l'article les dificultats que devien d'existir en relació amb l'assistència mèdica. L'any 1934, el metge titular de l'Ajuntament, Josep Rius i Llevadot, presenta una denúncia davant la Generalitat perquè el municipi no li ha abonat les anualitats corresponents als darrers anys (AHN 1-6159/29.5. Sign. antiga 284/03). És possible que aquest Josep Rius sigui l'autor de l'article "Més enllà de l'Ebre", *El Llamp*, 261.

15. Assenyala una part del Pla de Dalt, a la banda sud del poble, al costat de l'actual avinguda de Riba-roja, antic camí cap a Flix.

16. Ruy-Fernández (vegeu nota 3) ja assenyala el 1917 el procés avançat de construcció de les escoles a l'ajuntament. Escrivia que hi havia una escola per a nens en un edifici de propietat municipal i una de nenes en un local llogat. De l'educació al municipi en parla Cabré (1974: 162-163), que remet a Madoz, el qual indica de l'existència d'una escola masculina amb 40 alumnes el 1849. David Tormo (2009: 7), "La instrucció primària durant el sexenni democràtic al districte de Gandesa (1868-1874)", a *L'Avenç*, 343, comenta en relació amb les dificultats del moment, que quan els mestres de Riba-roja, León Pascual i Mariana Roda, "l'agost de 1873 van reclamar les 2.993,32 ptes. que els devia l'ajuntament, el consistori va respondre que havia deixat de pagar els mestres perquè aquests havien abandonat la població i les escoles romanien tancades". Sobre l'analfabetisme, que en el període de la Segona República se situava per sobre del 32%, i les iniciatives educatives vinculades a l'associacionisme municipal, en trobem referències a Daniel Piñol (2001), que reprèn la qüestió a D. Piñol (2005-2006), "Alfabetització, cultura escrita i classes populars a l'època contemporània", dins *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, vol. 16, IEC. Els mestres a Riba-roja el 1931 eren Josep Cabané Costa, per als xiquets, i Juanita Lajusticia, per a les xiquetes.

17. La Junta d'escoles va ser un organisme independent dels ajuntaments creat amb la renovació pedagògica impulsada per Marcel·lí Domingo com a ministre d'Instrucció Pública.

18. Un cens que l'alcaldia dona a la Diputació fixa en 2.500 els habitants de l'any 1927. El 1930 havia baixat a 1853. La davallada es va produir per la gran secada que es va produir i pel context de la crisi del 29, que van originar aquesta important migració bàsicament cap a l'àrea barcelonina.

19. En diverses de les entrevistes que hem fet hem constatat que molts joves no assistien a les classes. J. Baldirà va rebre la seua formació elemental a les classes que impartia un mestre portat per l'Esquerra al Centre Republicà. Joaquim Busom, que va deixar l'escola als 12 anys, anava al repàs a "cal Roig".

20. Es refereix a Joan Valero Griso Descarrega, nascut a Riba-roja d'Ebre el 8 de març de 1884, fill de Valero Griso Munté i de Francesca Descarrega Garcia, amb residència a la plaça de l'Església, 9. No sabem si hi va haver una relació directa entre la seua presència al municipi i la creació l'octubre de 1933 del Centro Republicano Radical Autonomista (Piñol, 2001: 140).

21. El cap d'Obres Públiques era en aquell moment Francisco Gómez de Membrillera. El governador civil nomenat l'abril de 1931 va ser Macià Mallol Bosch, que ja l'any 1918 havia estat escollit diputat republicà per Gandesa; ja l'any 1931 fou substituït per Ramon Noguer i Comet, que exercí el càrrec fins al 1933. El comissari delegat de la Generalitat (càrrec que substituï el de president de la Diputació) era el morenc Ramon Biset Nogués (veg. el llibre que porta el seu nom de Josep Sànchez Cervelló (2004), Arola Ed., Tarragona).

22. Cabré (1974: 122) a partir dels arxius de la Diputació anota que la petició per a la construcció del camí veïnal cap a Flix es va fer el 24 de novembre de 1927 i que s'acceptà el 13 de desembre amb un pressupost de 953,93 ptes. Perquè ens fem una idea de la situació econòmica d'aquell moment anotem que el pressupost de carreteres per a la demarcació de Tarragona l'any 1932 era de 700.000 ptes. (Intervenció del diputat Simó Bofarull al Parlament, 16 de juny de 1933). Les obres d'asfaltatge no arribarien fins al 1968. L'actual traçat es va fer amb múltiples vicissituds entre el 1999 i el 2003.

23. Les sigles corresponen al ferrocarril Madrid-Saragossa-Alacant, companyia que es va constituir el 1856 i que es va mantenir fins l'1 de juliol de 1941, data en què va ser nacionalitzada i integrada a Renfe.